

ENDÜLÜS'ÜN BÜYÜK FİLOZOFU İBN BÂCCE

Avempace The Great Philosopher of Andalus

M. Saghir Hasan MASÛMÎ

Prof. Dr. Sind Üniversitesi, Pakistan

Prof. Dr. Sindh University, Pakistan

Çeviren / Translator:

Bayram TAMTÜRK

Dr., Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Nevşehir, Türkiye

Ph. D., Ministry of Education, Nevşehir, Turkey

bayram_tamturk@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-5567-6524>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Çeviri / Translation

Geliş Tarihi / Received: 25.12.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 14.04.2020

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2020

” Atıf / Cite as: Masûmî, M. Saghir Hasan. “Endülüs’ün Büyük Filozofu İbn Bâcce”. çev. Bayram Tamtürk. *Mütefekkir* 7/13 (2020), 291-306. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.758043>.

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

ENDÛLÛS'ÜN BÛYÛK FİLOZOFU İBN BÂCCE*

Öz

İbn Bâcce İslam felsefesinin ve Meşşâî geleneğın öne çıkan filozoflarındanıdır. Endülüs'ün önemli filozoflarından biri olan İbn Bâcce'nin düşünceleri İslam Felsefesinin yanında Batı aydınlanmasına da tesir etmiştir. Yaptığı Aristo yorumları nedeniyle Latince Avenpace ve Avempace olarak bilinir. Tıp, felsefe, edebiyat, astronomi, matematik, tabiat ilimleri ve musiki alanında ciddi bir eğitimi olan İbn Bâcce, aynı zamanda hafız olup, İslami disiplinlerde uzmandır. Meşşâî geleneğe mensup olmakla birlikte kendine özgün fikirleri de olan İbn Bâcce, bir dönem Gırnata ve doğum yeri olan Sarakusta'da vezirlik yapmıştır. Talebesi İbn Tufeyl'in (ö. 581/1185) belirttiği üzere vezirlik ve saray tabipliği görevinden dolayı felsefi fikirlerini yazmakla yeterince ilgilenememiştir. Murabitlar devletinde yöneticilik yaptığı sırada devlet ve halk arasındaki ilişkileri, gelenek ve görenekleri, diğer devletlerle olan irtibatı, üretim ve tüketim ilişkilerini gözlemlemiştir. Ayrıca hekim olduğu için insan ve yetilerini ayrıntılı analiz etmiştir. Görüşlerinden dolayı, kendisini dinsizlikle itham edenler arasında dönemin âlimlerinden Feth b. Hakan el-Kaysi (ö. 529/1135), meşhur tabip Ebü'l-Alâ İbn Zühr (ö. 470/1078), İbnü's-Sîd el-Batalyevsî (ö. 521/1127) de vardı. Bundan dolayı İbn Bâcce'nin vefat nedeninin zehirlenme olduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, İbn Bâcce, Endülüs, Felsefe, Meşşâî Gelenek.

Avempace The Great Philosopher of Andalus

Abstract

İbn Bajjah is one of the prominent philosophers of Islamic philosophy and Peripatetic/Meshai tradition. One of the important philosophers of Andalusia, Ibn Bajjah's thoughts influenced Western enlightenment as well as Islamic Philosophy. Due to his Aristotle interpretations, he is known as Avenpace and Avempace in Latin. Ibn Bajjah has a serious education in medicine, philosophy, literature, astronomy, mathematics, natural sciences and music and he was also a hafız and an authority in Islamic disciplines. Ibn Bajjah who belonged to the Peripatetic tradition but also had unique ideas of his own, also served as a vizier in Gırnata and Sarakusta where he was born. As his student Ibn Tufeyl (d. 581/1185) stated, he was not to be able to interest enough in writing his philosophical ideas due to his duty as vizier and palace doctor. While he was a manager in the state of Moravids, he observed the relations between the state and the people, customs and traditions, the relations with other states, and the relations of production and consumption. In addition, because he was a doctor, he analyzed people and their abilities in detail. Due to his views, among those who accused him of atheism were Feth b. Hakan el-Kaysi (d. 529/1135), the famous doctor Ebü'l-Alâ İbn Zühr (d. 470/1078) and İbnü's-Sîd el-Batalyevsî (d. 521/1127). Therefore, it was claimed that the cause of death Ibn Bajjah was poisoning.

Keywords: İslamic Philosophy, İbn Bajjah, Andalus, Philosophy, Peripatetic Tradition.

1. HAYAT HİKÂYESİ

İbn Bâcce ya da Avempace olarak bilinen, Ebû Bekir Muhammed İbn Yahyâ es-Sâîğ (ö. 533/1138), İspanyol Tucib sülalesindendi ve bu yüzden et-

* Bu çalışma M. Saghir Hasan Masûmî'nin *İslamic Culture Dergisi*'ndeki aynı adlı makalesinin çevirisidir. M. Saghir Hasan Masûmî, "Avempace The Great Philosopher of Andalus", *İslamic Culture*, 36/1-2 (Pakistan: 1962), 35-53.

Tucibî olarak biliniyordu. İbn Bâcce Sarakusta'da miladi 11. yüzyılın sonuna doğru dünyaya geldi. Ne onun hayatının ilk yıllarına ne de yanında eğitimini tamamlamış olduğu öğretmenlerine dair bir fikrimiz vardır. Buna rağmen, Granada'ya gittiğinde başarılı bir Arap dili ve edebiyatı âlimi ve on iki bilim dalında uzman olduğu kabul edilmiş olduğundan, Saragusta'da akademik kariyerini tamamladığı konusunda şüphe yok gibi görünüyor. Suyûtî tarafından kaydedilen, Granada Camii'nde geçen şu olay bu durumu açıkça ortaya koymaktadır: Bir gün İbn Bâcce Granada Camii'ne girdi; etrafında oturmuş öğrencilerine gramer dersleri veren bir dilbilimci gördü. Yabancıнын kendilerine çok yaklaştığını gören genç öğrenciler, alaycı bir tarzda İbn Bâcce'ye seslendiler: "Hâkimin taşıdığı nedir? Onun sivrildiği bilim ve onun sahip olduğu görüşler nelerdir?" "Bakın!" dedi, İbn Bâcce. "Burada, koltuk altımda on iki bin dinar taşıyorum." Sonra onlara her biri bin dinar değerinde enfes güzellikte on iki değerli inci gösterdi. "Ben" diyerek ekledi İbn Bâcce: "On iki bilim dalında deneyim sahibiyim ve çoğu da tartışmakta olduğunuz Arapça üzerinedir. Bence siz filanca filanca gruba mensupsunuz." Sonra onların soylarından bahsetti. Genç öğrenciler büyük bir şaşkınlık içinde ondan özür dilediler.¹

Tarihçiler, İbn Bâcce'nin çeşitli bilim dallarındaki geniş bilgi ve tecrübeleri hakkında hem fikirdir. Kendisini sapkınlıkla suçlayan ve *Kalâ'idü'l-Ikyan*² adlı eserinde karakterini şiddetle eleştiren Feth b. Hakan bile İbn Bâcce'nin bilge bir adam olduğunu itiraf eder. Edebiyat, gramer ve antik felsefede bilgilerinin zenginliği nedeniyle eş-Şeyh, er-Reis, İbn Sînâ (ö. 370/980) gibi çağdaşları ile kıyaslandı.³

İbn Bâcce'nin büyüyen şöhretinden dolayı, Sarakusta Valisi Ebû Bekir Şehrevî onu veziri tayin etti. Fakat 512/1118'de Sarakusta, Aragona Kralı Kral I. Alfonzo'nun eline geçtiğinde İbn Bâcce, kenti çoktan terk etmiş ve Valensiya üzerinden Sevilya'ya ulaşmış, orada yerleşmiş ve oraya gittiğinde hekimlik mesleğini icra etmiştir. Ardından yukarıda anlatılan olayın yaşandığı Granada'ya gitmek için ayrıldı. Daha sonra Kuzeybatı Afrika'ya seyahat etmiştir.

Şatiba'ya vardığında, İbn Bâcce, Emir Ebû İshak İbrâhîm b. Yûsuf b. Tâşfîn (ö. 500/1106) tarafından tutuklandı. Feth b. Hakan'ın ifade ettiği gibi ona atılan suç muhtemelen sapkınlıktı. Ancak Renan'ın açıklamalarına göre muhtemelen İbn Bâcce'nin öğrencisi ünlü İspanyol filozof İbn Rüşd'ün babasının tavsiyesi ile serbest bırakıldı.⁴

İbn Bâcce Fes'e ulaştığında Ebû Bekir Yahya b. Tâşfîn'in hizmetine girdi.

¹ Suyûtî, *Bughyah*, (Mısır: y.y., 1326), 207.

² Bu metin aslında şimdi yayında olan Pakistan İslam Felsefesi için yazılmıştı. Bodleian el yazmasında yer alan dipnottaki Arapça asılları gözden geçirildi ve yeniden düzenlendi.

³ Suyûtî, *Bughyah*, 207.

⁴ Suyûtî, *Bughyah*, 207.

Yeteneği sayesinde ve ender bulunan bilgeliği ile vezirlik rütbesine yükseldi. O bu görevi yirmi yıl kadar sürdürdü.⁵

Bu İspanya ve Kuzey Batı Afrika tarihinde büyük sıkıntı ve kargaşaların yaşandığı bir dönemdi. Şehirlerin ve eyaletlerin valileri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Kanunsuzluk ve kargaşa bütün bir ülkeye yayıldı. Rakip gruplar ve kişiler birbirlerine karşı nüfuz kazanmak ve halkın nezdinde itibar elde etmek için birbirlerini sapkınlıkla suçladılar. İbn Bâcce'nin düşmanları onun bir sapkın olduğunu ilan ettiler ve pek çok kez onu öldürmeyi denediler. Fakat onların bütün girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak zamanın ünlü doktoru olan İbn Zühr, onu patlıcan ile zehirlenmeyi başardı. İbn Bâcce, İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) de yanına gömüldüğü Fes'te 533/1138 yılının Ramazan ayında zehirlenerek öldürülmüştür.⁶

2. ÖNCÜLERİ

Felsefenin İspanya'ya hicri üçüncü asırdan sonra girdiğinde hiç şüphe yoktur. Avrupa'da bulunan kadim İhvân-ı Safâ Risaleleri'nin el yazmalarından bazıları Mesleme b. Ahmed el-Farazî el-Mecrîfî'ye (ö. 398/1007) atfedilir.⁷ Mesleme İspanya'da büyük bir matematikçi idi. Onun yıldızı II. Hakem'in (ö. 366/976) hükümlerinde parladı. O, 398/1003'de vefat etti. Onun öğrencileri arasında İbn es-Safâ, Zehrâvî (ö. 404/1013), Kirmânî (ö. 460/1066) ve İbn Haldûn el-Hadramî (ö. 449/1054) gibileri matematik bilimlerinde ünlü idi. Kirmânî ve İbn Haldûn aynı zamanda filozof olarak bilinirler. Diğer ünlü tarihçiden başka Ebû Müslim Ömer b. Ahmed b. Haldûn el-Hadramî, Sevilya'nın yerlisi idi ve 449/1054'te vefat etmiştir.⁸ Kirmânî'nin tam adı Ebu'l-Hakem Emir b. Abdurrahman b. Ahmet b. Ali'dir. O Kurtuba kökenli idi. Ortadoğu ülkelerine seyahat etmiş ve Harran'da tıp ve aritmetik öğrenimi görmüştü. İspanya'ya dönünce, Sarakusta'ya yerleşti. Kadı Sa'id⁹ ve Makkarî'ye (ö. 1041/1632) göre Kirmânî, İhvân-ı Safâ Risaleleri'ni İspanya'ya getiren ilk kişi idi. Sarakusta'da 458/1063'te vefat etti.¹⁰

Felsefe, İhvân-ı Safâ'nın Risaleleri'nin ülkede tanınmasından çok önce İspanya'ya girmişti. Muhammed b. Abdun el-Cebelî doğuya 347/952'de seyahat etmiş ve Ebû Süleyman Muhammed b. Tahir b. Behram es-Sicistânî (ö. 391/1001) ile mantık üzerine çalışmıştı.¹¹ 360/965'te İspanya'ya dönmüştü. Benzer biçimde, Yunus el-Harranî'nin (ö. 268/881) iki oğlu Ahmet ve Ömer

⁵ Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Makkarî, *Nefhu't-Tıbb*, thk. İhsan Abbas, (Beirut: Dâru Sadır, 1968/1388), 4/201, 206.

⁶ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, (Kahire: y.y., 1835), 681.

⁷ Ebü'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b. Kasım İbn Ebi Useybia, *Uyûnu'l-enba' fi tabakâti'l-etıbbâ*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1270), 39.

⁸ İbn Ebi Useybia, *Uyûn*, 41.

⁹ İbn Ebi Useybia, *Uyûn*, 40.

¹⁰ Makkarî, *Nefhu't-Tıbb*, 232.

¹¹ İbn Ebi Useybia, *Uyûn*, 41.

330/935'te Bağdat'a girmişti. Tebit b. Sinan b. Tebit b. Kurra (ö. 331/943) ile bilimler üzerine çalıştılar ve önemli bir süreçten sonra 351/956'da İspanya'ya döndüler.¹² Bu, 4./10. yüzyılda İspanyol öğrencilerin Bağdat, Basra, Şam ve Mısır'da mantık ve diğer felsefi bilimlerin yanı sıra fıkıh, tefsir, hadis ve matematik okuduklarını kanıtlayan izler taşır. Fakat İspanya'da 4./10. yüzyılın sonunda felsefe ve mantık ayıplanıp bu bilimlerin savunucuları zulüm gördüğü zaman, avam bu bilimleri 5. ve 6. /11. ve 12. yüzyıla kadar asla hoş görmemişti. Bu, bundan böyle İbn Bâcce'nin Latince "Avempace" olarak anılmasına, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd'ün zulüm, hapis ve ayıplanma ile karşı karşıya kalmalarına sebep oldu. O günlerde rasyonel bilimlerle uğraşmaya çok az insan cesaret etmekteydi.

İbn Bâcce'nin öncüleri arasında İbn Hazm (ö. 456/1064) özel bir ilgiyi hak ediyor. İbn Hazm ilahiyat ve diğer din ilimlerinde önemli bir yer işgal eder. O'nun, *el-Fisal fi'l-milel ve'l-nihal*'i, Hıristiyanların, Yahudilerin ve diğerlerinin inanç ve doktrinlerini herhangi bir önyargı taşımadan kaydettiği için eşsizdir. Fakat felsefe alanında çalışan herhangi bir İspanyol bilim adamı tarafından hiçbir zaman filozoflarla yan yana zikredilmemiştir. Makkarî şöyle kaydeder: "İbn Hibbân (ö. 354/965) ve diğerlerinin dediklerine göre İbn Hazm, hadisçi, fıkıhçı ve cedelci idi. O içinde hatadan kaçamadığı pek çok felsefe ve mantık kitabına sahipti."¹³

3. ÇAĞDAŞLARI

Düşünülere olduğu kadar İbn Bâcce'nin çağdaşlarına da ışık tutmak için İbn Bâcce'nin eserlerini elinde bulunduran ve kendi öğrencisi olan İbn İmâm'dan daha öncelikli bir otorite bulunmamaktadır. El-Vezir Ebu'l-Hasan Ali b. Abdû'l-Azîz b. İmâm, İbn Bâcce'nin sadık bir öğrencisidir. Onun yazılarını, kendisine ait bir ön söz eklediği koleksiyonunda saklamıştı. İbn Bâcce'nin, vezir olan öğrencisine çok düşkün olduğu, Oxford, Bodleian Kütüphanesi'nde korunmakta olan ve atıfta bulunduğu koleksiyonda mevcut olan İbn İmâm'a gönderdiği mektupların ön sözünde açıkça görünmektedir. Koleksiyona yazdığı ön sözde, İbn İmâm şöyle demektedir:

Doğuda yazılan nadir eserleri getiren ve onları aydınlığa kavuşturan II. Hakem (350/961-366/976) döneminde felsefi kitaplar İspanyol şehirlerinde mevcuttu. O, -Allah yüzünü ak etsin- bu eskilerin ve diğerlerinin kitaplarının transkripsiyonunu yaptı ve incelemesini de genelde dâhil etti. Fakat bu yol ondan önce hiçbir araştırmacıya açılmadı. Bu bilimlerle ilgili eskilerden kaydedilen hatalar ve değişiklikler dışında hiçbir şey yoktu. Örneğin, birçoğu düşüncelerini kaydetme cesareti bulamamışken, zamanının en iyi araştırmacılarından biri olan İbn Hazm tarafından birtakım hatalar yapıldı. İbn Bâcce araştırmada İbn Hazm'dan üstündü ve temyiz yapmada nüfuzu daha fazla idi.

¹² İbn Ebi Useybia, *Uyûn*, 42.

¹³ Makkarî, *Nefhu't-Tıbb*, 358.

Bu bilimlerde araştırma yapma yolları, her ikisi de birbirinin çağdaşı olan, İbn Bâcce ve İsbiliye'li Mâlik b. Vuheyb'e açıldı. Fakat mantık ilkelerinin kısa bir açıklaması dışında Mâlik'ten hiçbir şey kaydedilmedi. Sonra O, felsefî ilimlerdeki tartışmalarından dolayı hayatına kastedilme girişimleri ve bilimsel konulardaki konferanslarının tümünde başarı amaçlaması nedeniyle bu bilimleri araştırmayı ve onlar hakkında açıkça konuşmayı bıraktı. Dinî ilimlere yöneldi ve alanında neredeyse en önde gelen kişi olacaktı; fakat ne böyle bir felsefî bilginin ışığı onun ifadeleri üzerinde parladı ne de ölümünden sonra felsefede bulunacak bir hususiyet kayda geçirdi. Ebû Bekir'e gelince –Allah rahmet eylesin- onun üstün doğası, döneminde olup biten çeşitli olaylar ve değişiklikler hakkında zihninde önemli izler bırakan şeyleri okumayı, onlardan anlam çıkarmayı ve araştırmayı bırakmamayı ona telkin etti.

İbn İmâm'ın sözleri, çağdaşı Mâlik'in ve İbn Hazm gibi öncülerinin liyakatlerini açık bir şekilde takdir eder niteliktedir. İbn İmâm'ın öğretmenine yaptığı övgü pek çok tarihçi tarafından paylaşılmıştır. Tanınmış felsefî roman *Hay b. Yakzân*'ın meşhur yazarı ve İbn Bâcce'den daha genç bir çağdaş, İbn Tufeyl, ölümsüz romanının ön sözünde İbn Bâcce'yi ön plana çıkarır ve onu şöyle anlatır: Onlardan hiçbiri Ebû Bekir b. Saiğ'den daha keskin bir zekâyâ, daha doğru bir bakış açısına, daha gerçekçi bir gözleme sahip değildi.¹⁴ Eş-Şakûndî (ö. 629/1231) İspanyol Müslümanların Afrikalılara karşı elde ettiği başarıları sıraladığı ünlü mektubunda, şöyle diyerek ikincisine meydan okuyor:¹⁵ Aranızda müzik ve felsefede İbn Bâcce gibi olan biriniz var mı? Makkarî aşağıdaki ifadeyi de kaydeder:¹⁶ Müzik kitapları ile ilgili olarak, Granada'lı İbn Bâcce'nin kitabı tek başına yeterlidir. O, Batı'da, Fârâbî'nin Doğu'daki yerini alıyor. İbn İmâm sevgili öğretmenine övgülerini şu cümlelerle gösteriyor:¹⁷ “Ebû Nasr Fârâbî'den sonra bu ilimler üzerine İbn Bâcce'den daha etkili bir biçimde yazıp konuşabilecek başka kimse olmadığı açıkça görünüyor; çünkü onun yazıları ile Fârâbî'den sonra doğuda bu bilim üzerine yapılan çalışmalar konusunda en önde gelen iki yazar olan İbn Sînâ ve Gazzâlî'nin yazıları arasında bir karşılaştırma yapacak olursanız, özellikle de onun ifadesinin netliği, güzelliği ve Aristonun eserlerine nüfuz etme kabiliyetini göz önünde tutarsanız, dengeyi İbn Bâcce tarafına eğimli bulacaksınız. Bununla birlikte İbn Bâcce ile birlikte yukarıda adı geçen iki filozofun felsefî öncülerinin yeteneklerinin ve öğrenimlerinin tümünü kendinde bir araya getirmiş olan İbn Bâcce, bilimsel çalışmalarının netliği ile öne çıkmayı başarabilmiş ve eserle-

¹⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Abdilmelik b. Muhammed İbn Tufeyl, *Hay bin Yakzân*, çev. M. Şerefeddin Yaltkaya - Babanzade Reşid (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 5.

¹⁵ Makkarî, *Nefhu't-Tıbb*, 141.

¹⁶ Makkarî, *Nefhu't-Tıbb*, 358.

¹⁷ İbnü'l-İmâm, “Mülhak”, *Resâ'ilü İbn Bâcce el-ilâhiyye*, thk. Mâcid Fahrî (Beyrut: Dârü'n-Nehâr li'n-Neşr, 2. Basım, 1991), 175.

rinde en ünlü antik filozoflarla yarışabilenler de kesinlikle olmuştur. Aşağıdaki şiir de onun tarafından kaydedilmiştir:

Denizi ve korkunç dalgalarını geç.
 Ve harikalarla dolu bir karayı.
 Yüksek bir makam edinmeyi istersen.
 Onun için çabala ve hiçbir şeye de canını sıkma.
 Bu hikmete sahip olan Ebû Bekir'di.
 Onun altın mektuplarında açıkladığı.
 Onunla insanlara bir delil sundu.
 Sanki onlar peygamberden bir mucizeymiş gibi.
 Gözler ondan önce asla görmedi.
 Batıdan yükselen bir güneş.

4. ESERLERİ

İbn Bâcce'nin eserleri aşağıda ayrıntılı olarak açıklanan birkaç elyazması ile günümüze ulaşmıştır:

Bodleian el yazması. Arapça Pococ 206, 222 sayfa içerir. Rebiû's-Sanî 547/1152 de Kus'ta yazılmıştır. Yazar cildi ve önce yayımlanmamış tüm bölümleri ve birkaç risaleyi transkribe etti. Bu el yazması hekimlik üzerine yazılmış risale ve *Vedâ' Risalesi'*ni içermez.

Berlin el yazması. No: 5060. 2. Dünya savaşı sırasında kaybolmuştur.

El-Escorial el yazması. No: 612. Bu el yazması sadece İbn Bâcce'nin Fârâbî'nin mantıkla ilgili eserlerine yaptığı yorumları barındıran birkaç risale içerir. İşbiliye'de 667/1307'de yazılmıştır. Yazar, el yazmasının dijital kopyasına sahiptir.

Hadeviye el yazması. Ahlak. No: 290. *Tedbîru'l-Mütevahhid*'in sadece küçük bir bölümünü içerir. "İbn Bâcce ve Batı Felsefesi" çalışmasında Dr. Ömer Faruk tarafından yayınlanmıştır. Karşılaştırıldığında bunun *Tedbîru'l-Mütevahhid*'in bir özeti olduğu, asıl yazarın ifadelerinin pek çoğunu koruyarak, metnin büyük bir kısmını atlamak suretiyle bir kısaltma olduğu kanısına varılmıştır.

Brockelmann, Berlin kütüphanesinin, İbn Bâcce'nin "*Tardiye*" isimli eşsiz bir kasidesine sahip olduğunu belirtir.

Son olarak İspanyol Prof. Dr. Asin Palacios İbn Bâcce'nin aşağıdaki eserlerini İspanyolca çevirisi ve gerekli notlarla beraber yayınlamıştır:

"*El Regimen Del Solitario*" adıyla *Tedbîru'l-Mütevahhid*.

Kitabü'n-nebât, el-Endülüs, Madrid: 1940.

Risâletü'l-ittisâli'l-'akl bi'l-insân, Endülüs: 1942.

Risâletü'l-vedâ', Endülüs: 1943.

Bu makalenin yazarı ise şu ana kadar İbn Bâcce'nin aşağıdaki eserlerini yayınlamıştır:

Kitabu'n-nefs. notlar ve Arapça ön sözü ile birlikte, *el-Mecma'ül-ilmi el-Arabî*, Şam, Suriye, 1960. İngilizce çevirisi yakında Karaçi Historical Society tarafından basılacaktır.

Risaletü'l-gayetü'l-insaniyye. "İbn Bajjah on Human End" adıyla İngilizce çevirisi ile birlikte, Pakistan Journal Asiatic Society, Dakka, 2/1957. Dr. Ömer Faruk Berlin nüshasını temel alarak bu risalenin neredeyse yarısını yayınlamıştır. Yazar kendi basımını Ömer Faruk'un baskısı ile harmanlamış, yazarın eleştiri mahiyetindeki eklerinde ondan farklı olduğu her yerde Faruk'un okumalarını kaydetmiştir.

İbn Bâcce'nin "الامور التي يمكن بها الوقوف على العقل الفعال" adlı çalışması "*İbn Bajjah on Agent Intellect*" adı altında çıkarılmıştır. Pakistan Journal Asiatic Society, Dakka, 5/1960.

Nefs'le ilgili bir dizi başka makale daha önce yazar tarafından düzenlenmiş ve İngilizceye çevrilmiş olup yakında yayınlanacaktır.

5. FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

İbn Bâcce, matematik bilimlerin teorik ve uygulamalı alanlarının her ikisinde, özellikle astronomi ve müzikte yetenekli, tıpta bir uzman, mantıkta spekülâtif çalışmalara, doğa felsefesi ve metafiziğe, kendini adayan biri olsa bile De Boer'e göre tamamen Fârâbî'yle uyumludur.¹⁸ "Mantıkla ilgili yazılarında İbn Bâcce, Fârâbî'den neredeyse hiç uzaklaşmaz. Fizik ve metafizik kuramları bile, ustanın görüşleri ile genel olarak örtüşür." İbn Bâcce'nin bize gelen eserleri ışığında bu ifadenin ne kadar doğru olduğunu inceleyelim.

İbn Bâcce'nin felsefe ve mantıkta Fârâbî'nin eserlerine dayandığında şüphe yoktur; fakat ustanın felsefesine önemli bir katkıda bulunduğu da açıktır. Yine İbn Bâcce felsefî araştırmalarında tamamen farklı bir yöntem benimsemişti. Fârâbî'den farklı olarak, yalnızca akıl temelinde yaşanan sorunlarla uğraşır. Kendi sistemini üzerine kurduğu Aristo felsefesine hayrandır. Ancak Aristo'nun spekülâtif yöntemini anlamak için, öncelikle felsefesini doğru bir şekilde anlamak büyük önem arz eder. İşte bu yüzden İbn Bâcce Aristo'nun eserleri ile ilgili şerhini yazmıştı. Onun şerhleri, Aristo'nun metnini çok dikkatle incelediğini ve Aristo'nun araştırmalarına çok yakın olduğunu açıkça kanıtlıyordu. Aristo'dan sonra İbn Bâcce, metafizik ve psikolojisini fizik üzerine kurmuştu ve bu yüzden yazıları fizik üzerine söylemlerle doludur.

¹⁸ T. J. De Boer, *The History of Philosophy in Islam*, trans. Edward R. Jones (Londra: Routledge Press, 1933), 177.

6. MADDE VE FORM

De Boer şöyle yazıyor: “İbn Bâcce, form kendi kendine maddesiz var olabilirken; maddenin herhangi bir form olmadan var olamayacağı varsayımıyla başlar.” Fakat bu bir hatadır. İbn Bâcce’ye göre madde formsuz var olabilir. Madde formsuz var olamazsa, onun “madde” ve “form” a bölüneceğini ve bunun sonsuza kadar devam edeceğini iddia eder. İbn Bâcce “ilk form” un formu olmayan bir maddede var olmuş ve algılanan soyutlanmış formların, soyutlanmış formu olduğunu keşfettiğini iddia etmektedir. Bu madde, ilk maddedir (heyûlâ) ve ilk maddede ilk defa var olmuş olan ilk formdur.

Aristo, maddeyi form alan diye tanımlar ve bu bir bakıma evrenseldir. Onun maddesi, tanımı kabul eden, bu formun kendi içinde gerçek olduğunu ve varoluşa getirilmesi için hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını savunan Platon’un maddesinden farklıdır. Aristo’nun amacı yalnızca madde ve formun birbirine bağımlı olduğunu belirtmek değil, aynı zamanda o bir türün diğerinden daha özel formunu ayırt etmeyi amaçlamaktadır. Örneğin, bitkinin formu, bir hayvanın formundan farklıdır ve cansız maddenin formu da bir bitki vb. formundan farklıdır.

İbn Bâcce’nin yazılarında form aşağıdaki birkaç anlamda kullanılmıştır: Ruh (soul), şekil, güç, anlam, kavram. İbn Bâcce’nin düşüncesinde bir maddenin formu üç aşamaya sahiptir. 1. Genel ruh (spirit) veya entelektüel form (akıl formu), 2. Belirli ruhsal form 3. Fiziksel form. O ruhsal formu aşağıdaki bölümlere ayırmıştır: 1. Maddi akledilirleri mükemmel yapan maddeye bağlı olan ve maddî olmayan küresel cisimlerin formu: Bunlar varlıklarını maddede bulurlar ve kendi içlerinde ruhsal değillerdir. 2. Ruhun, ortak duyu, tahayyül gücü, hafıza vb. güçlerinde var olan formlar: Maddi akledilirler ve ruhi formlar arasındaki aracı olan orta formlardır.

Faal akılla alakalı olan bu formlar İbn Bâcce tarafından “Genel Ruhsal Formlar” olarak adlandırılırken ortak duyu içindeki formlar da “Özel Ruhsal Formlar” olarak ifade ediliyor. “Genel Ruhsal Formlar”ın alıcı ile bir ilişkisi, “Özel Ruhsal Formların” birisi duyuyla özel, diğeri idrakle genel olmak üzere iki ilişkisinin var olmasından dolayı bu ayrıma gidilmiştir.¹⁹ Örneğin, Tac Mahal’in formunu hatırlayan bir adam düşünelim. Tac Mahal’in görüntüsünden hoşlanan pek çok kişi olduğu için bu durumda gözlerden önce açıklanan özel bir ilişkinin yanı sıra genel bir ilişkiye sahip olan bu form, gerçek Tac Mahal’in formundan farklı değildir.

7. PSİKOLOJİSİ

İbn Bâcce tıpkı Aristo gibi psikolojisini fizik üzerine kurar. Ruh üzerine

¹⁹ M. S. Hasan Masûmî, *İbn Bajjah's Psychology* (Karaçi: Pakistan Historical Society, 1961), Ön söz.

tartışmasına ve cisimleri ister yapay ister doğal olsun madde ve kalıcı edini mi veya cismin yetkinliği olan formdan oluştuğunu tanımlayarak başlar. Yetkinliğin çeşitli türleri vardır; çünkü ya hareket etmeden eylemlerini yerine getiren varlıklara aittir ya da dışarıdan bir hareketle hareket eden varlıklara aittir.

Yapay cisim, hareket ettiricisini dışarıdan sağlarken, doğal bir cisim hem hareket ettiriciden hem hareket edenden ibarettir. Yapay cisim hareket ettiricisini dışarıda tutar. O halde organları olmayan doğal bir cismin yetkinliğini sağlayan form, doğal olarak adlandırılır ve bir organın sayesinde hareket eden doğal bir cismin yetkinliğini sağlayan şey de nefis olarak adlandırılır. Nefis, bu nedenle doğal olarak oluşmuş cismin ilk yetkinliği olarak tanımlanır. Ancak “yetkinlik” kapalı bir terim olduğu için nefis terimi de kapalıdır. İbn Bâcce bu nedenle besleyici kuvvet, ortak duyu ve hayal eden organik cisim olarak ayrı ayrı tanımlar.

Her canlının nefsinin bilgisi, doğa bilimlerinin bir parçası iken Aristo’dan önce gelen kadim filozoflar çalışmalarını sadece insan nefsiyle sınırlamışlardır. Nefis, tek bir tabiat olmadığı için, kapalı bir terimdir. Doğada homojen olsaydı fonksiyonları da aynı şekilde homojen olurdu. Örneğin, duyu-algı gücü, tahayyül edici nefisten önce gelir. Beslenme gücü, algı gücünden önce gelir. Düşünme gücü ise hepsinden sonra gelir.

Çünkü her fani varlık, evrenin bir parçası olarak durmasından dolayı belirli bir işlevi yerine getirmek zorunda olduğundan besleyici gücün, şöyle, iki amacı vardır: Büyüme gücü ve üreme gücü. Bu güç sadece vücudun bakımı için gerekli maddeleri değil, aynı zamanda vücudun gelişmesi ve büyümesi için kullanılan bir fazlalık da sağlar. Fakat büyüme tamamlandığında fazlalık üreme organlarında üreme için kullanılır.

Üreme gücü, beslenme görevi yapan ve vücudun bir parçasını oluşturan beslenme gücünden ayırt edilmelidir; çünkü bu güç, potansiyel bir türü, aynı türden bir beden haline getiren “Etkin Akıl”dır. Kendi başlarına üreyemeyen bu cisimler, türlerinin korunması için (ısının saflaştırılması yoluyla) kendiliğinden üreme gibi üreme şekillerine bağımlıdır. Üreme gücü, büyüme gücünün sonudur ve sadece beslenme gücü yalnız bırakıldığında yaşlılıkta yok olur.

Duyu-algı, ya etkin/bilfiil ya da potansiyel/bil-kuvvedir. Sadece başka bir şeyle değiştirildiği zaman etkin olabilen potansiyel nedir? Bu nedenle onu değiştirmek için bir hareket ettirici gereklidir ve bu hareket ettirici, algılayan, hareket eden algı organıdır.

Algılar veya doğal olaylar iki çeşittir: Ya doğal cisimlere özgü ya da doğal ve yapay cisimlere mahsustur ve yine ya hareket ettiricidir ya da hareket edendir. Onlar yalnızca belli türlere özgü olduklarından ve maddeye sahip oldukları için değil, bir hareket ettirici onların hareketine sebep olduğu için,

onlar daima türlere doğru hareket ederler. Her algılayan cisim birleşiktir ve farklı elementlerin karışımlarının sonucudur. Bu karışım doğuştan gelen ısı ile üretilir ve örneğin, yoğunlaşma, seyrelme, koku, lezzet ve renklere yol açar. Fakat bu maddi durumların yanı sıra "akıl" ya da başka hareket ettirenlerden kaynaklanan üreme ve kendiliğinden üreme gibi diğer bazı durumlar ortaya çıkar.

Karışım süreci başlar başlamaz form algılanmaya başlar. Formun hareketi ve algılanması aynı anda meydana gelir ve nefis mükemmelliğe eriştiğinde formun kabulü tamamlanır. Madde ve form bundan dolayı tek bir bütün haline gelir. Fakat form, maddeden ayrıldığında o aslında maddeden soyutlanmıştır; ancak maddenin içinde olduğu haliyle aynı değildir o hale benzemez ve bu sadece o zihinde olduğu zaman mümkündür. Algılama bu nedenle geçicidir. Fakat bu geçicilik maddeden kaynaklandığı halde ayrılmış bir form nasıl geçici olabilir? Cevap şudur: "Madde" terimi "Fiziksel Güç" ve "Bednî Güçler" için ortak kullanılır. Burada madde, hisseden olarak ifade edilen bunun gibi bir güce sahip bir beden aracılığıyla, sadece formun alıcılığını ifade eder. Algılama gücü bu nedenle algılanan şeyin bir formu olan algı organında bir yetenektir.

Buradan hareketle bir soru ortaya çıkar: Algı, farklı bir maddedeysse, böyle olmadığı zaman maddedeki varlığı fiilen nasıl olacak? Cevap aşağıdaki gibi verilmiştir: Bu "bilinebilirler" bir konudur ve açıkça görülüyor ki o şeylerle özdeştir. Yoksa başka "bir bilinebilir" özel bir şey olmazdı. Ancak buradan formun maddeden farklı olarak var olabileceği sonucu çıkmaz. Sadece bilinebilirlerin formunun algılanması, bilinebilirin maddesi olduğundan, bilinebilirlerin maddesi "ikincil" olarak ifade edilmiş, madde "birincil" olarak ifade edilmiştir.

Fiziksel algılama "idrak" ve "tahayyül etme" olmak üzere iki türdür. Daha önce de belirtildiği gibi, idrak doğası gereği kendisi için veri temin ettiği tahayyül gücünden önce gelir. Kısacası, idrak duyu organları tarafından yerine getirilen bedenin bir yeteneğidir. Hareketler çok olduğu için idrakler de çoktur ve duyular herkes için ortak veya kişiye özgü olduğundan idrakler de herkes için ortak veya kişiye özgüdür.

Beş duyu; görme, işitme, koku, tat ve dokunma, bir tek duyunun, yani ortak duyunun, beş bölümüdür. Ortak duyu maddenin parçası olarak görev yapar. Bu sayede de nesnelere formları algılanabilir hale gelir. Bu ortak duyu sayesinde bir insan yargılama yapar. Algılanabilenin farklı durumlarını ayırt eder ve örneğin bir elmanın her parçacığının tat, koku, renk, sıcaklık veya soğukluğa sahip olduğunu kavrar. Çünkü bu güç, duyuların kavrama yeteneğini mümkün kılan duyu izlenimlerini muhafaza eder. Ortak duyu, tüm beden mükemmeliğidir ve bundan dolayı nefis olarak adlandırılır. Bu güç aynı zamanda tahayyül gücü için veri temin eder.

Tahayyül gücünün ilk yetkinliği olarak tanımlanan hayal gücü, onun maddesini temin eden algı gücünden önce gelir. Bu nedenle algı ve tahayyül gücü, ruhun algılamasının iki türü olarak ifade edilir. Ancak duyu gücü kişiye özel, hayal gücü de genel olduğu için ikisi arasındaki fark açıktır. Tahayyül gücü, muhakeme gücünde doruğa çıkar. Bu sayede insan kendini bir başkasına ifade eder ve bilgiye ulaşabildiği gibi bilgiyi de kullanır.²⁰

Besleyici güç, üç güce form olur. 1. Nesillerin onunla terbiye olduğu, insanların onunla mal, şefkat, aşk ve benzeri şeylere yöneldiği hayal gücündeki arzu gücü. 2. Tüm sanat ve zanaatları kapsayan ev ve yiyecek için arzu doğuran ve bunların tüm hayvanlarda ortak olduğu esas nefisteki arzu gücü. 3. Konuşmayı gerçekleştiren ve bu sayede öğrenmeyi mümkün kılan ve sadece insanlara özgü olan idrakte hissedilen arzu gücü. Besleyici nefis bu 3 güce öncelik-sonralık gözetilerek uygulanır.

Bütün canlılar, kendilerini beslenmeye meyilli kılan temel arzu gücüne sahiptir. Bazı canlılar, tahayyül gücü arzusuna sahip değildir. Temel arzu gücü doğal olarak tahayyül gücünden önce gelir. Her insanın doğal bir yol izlediği ve birbirinden önce gelen beslenme ve düşünme gücüne sahip olduğu açıktır.

Besleyici güç, daimî olduğu için olabildiğince daimî bir şey arzular. Bu arzuya haz denilir ve arzunun yokluğu miskinlik, sakatlık, sıkıntı ve benzeridir. Bu fiil arzudan kaynaklanan tamamen hayvanlara has olan ve insanoğlunun bununla bütünüyle nitelenemeyeceği güçler tarafından meydana gelir. Bu şekilde bir eylemde bulunan herkesin hayvanî bir eylem yapmış olduğu kabul edilir. Bir insan bu şekilde davrandığında, söz konusu fiili insanî yönüyle değil de hayvanî yönüyle yapmış olduğu açıktır. Yine onun sadece hak ettiği ölçüde ebediyeti kazandığı da açıktır.

Sonsuzluktan yoksun olmasına rağmen, besleyici nefsin, sonsuzluğa güçlü bir arzusu vardır. Bu nedenle besleyici nefis, *Tedbîr'ul-mütevahhid*'de özetlediğimiz temel hayali formları ve var olduğu müddetçe hayalî formları arzu eder. Besleyici nefis tarafından sürekli sevilen iki form vardır. Fakat bu formlar birden fazla olduğu için, besleyici nefis onlara girişimde bulunmakta tereddüt eder ve bir form veya karşısına çıkan diğerini üretir. Yine besleyici nefis doğayı kullanır. Bunun için doğası onunla birlikte hareket etmediğinde, acı ve tembellikten muzdarip olur. Doğa basit değildir ve bu yüzden tek bir hâl üzere devam etmez. Canlının dinlenme ihtiyacı tabiatının gereğidir ve sürekli rahatlıktan huzursuzluk hissedilmesi, besleyici nefisten dolaydır.

Ancak bu iki form (yani temel hayalî form ve hayalî form) geçicidir ve ebedî değildir. Dolayısıyla besleyici nefis onu temsil eden sonsuzluğu gerçekleştiremez. Başka bir deyişle, besleyici nefsin yolda karşılaştığı herhangi bir

²⁰ Masûmî, *İbn Bajjah's Psychology*, Ön söz.

şahsa olan kızgınlığı hakkında hüküm vermesi ve istediği şahsın o şahıs olması durumunda kızması gibi vehmî formları kast etmektedir. Böylece hayalî formlardan ya da şahıstan, temel formlardan ya da onlara benzer şeylerden oluşan hareket ettiricilik gibi bir hareket ettiricilik oluşur. Buna benzeyen bir şeyin tahmin edilmesi zor değildir. Onlara göre, büyüklük ve mükemmellik besleyici nefsi güçlendirmek ve onu esaretinden kurtarmak demektir. Dolayısıyla bunu elde eden kişiler, ilkel bir devlet formuyla dünyanın büyük bir parçasına sahip güçlü krallar gibidir; zorba ve acımasız güçlerinin, aşırı servetlerinin tamamından menfaat elde ederler. Bunun bir sonucu olarak, onların çoğu açlıktan ölür ve sahip olduklarını kaybettiklerinden dolayı büyük üzüntü çekerler. Doğal organların yorgunluğuyla birlikte besleyici nefis ile ilgilendikleri için onları ıstırap ve tükenmişlik kaplar. Hayıflanıp, kındıkları geçici hevesleri, (o günlerin elden) gittiğini hatırlamaları için onların kalplerinde yaşamaya devam eder. Bu, krallar sınıfında gerçekleştiğine göre alt tabakada olanların akıbeti nasıl olacak? Bu haklıdır; çünkü bu işin sonu olmadığından, nefsin kaygısı toplanmamış olanı toplamak, elde edilmemiş olanı elde etmektir. Bu ve buna benzer geçici hevesleri hatırlamadıkları için akıllı olmayan canlılar bu tür acılardan muzdarip olmaz. Onların besleyici nefislerinde hırs yoktur. Bu tür canlılar sadece doğal bedenlerde meydana gelen yaşlılık gibi doğal afetlerden etkilenirler.

İnsanda var olan tahayyül gücü aslında duyuların algıladığı şeylerin izlenimlerinin bulunduğu güçtür. Bu sayede onlar duyu organlarında kaybolduktan sonra da tahayyül gücünde duyuların izlenimleri mevcut olur. Örneğin kişi, Zeyd'in evinin ve belirtilen diğer algı nesnelerin tasvirini onda (hayal gücünde) fark eder. Tahayyül gücünün bu işlevi uyanıkken de uykudayken de gerçekleşir. Bu güç aynı zamanda doğru olsun yanlış olsun daha önce hiç algılanmamış hayalî nesnelerin formlarını birleştirir. Bazen o bir şahsa ait olmayan ve birden fazla kimse için uygun olan bir şeyi hayal eder ve birleştirir. O, bu nedenle, birden fazla türde ortak olan; fakat anlamın uygulanabilir olduğu her şey için genel olmayan bir türü, hayal etmenin ve anlamlandırmanın tasvirine benzemektedir.

Tahayyül gücünün son bölümünde akıl görünür, rolünü oynar ve düşünme gücü varlığının farkına varır. Bu, kendimizde, duyulara sahip ve beslenerek varlığını sürdüren hayvanların geri kalanından bizi ayıran ve seçkinleştiren bir şey bulmamız yüzündendir. Örneğin insan, kendinde iyi ve kötü, yararlı ve zararlı arasındaki ayrımı içeren bazı bilgi nesnelere bulur. O aynı zamanda şüphe duymadan doğru saydığı şeyleri, tahminine uygun şeyleri ve var olmasına izin verilmemiş uydurma şeyleri de kendi kendine bulur. İnsan bu nesnelere bilgisinin tamamını kendi kendine bulur. Nefisteki bu bilinen kavrama idrak (logos) denilir. İnsanda var olana "düşünme" denilir. Nutk ya da idrak, bilginin nesnelere bulma görevi olan düşünme gücünün bir potan-

siyeli olarak ifade edilmiştir. Bu, insanın bütün bu nesnelere yoksun olduğundan ve onları daha sonraki bir aşamada aldığından böyledir. Başka bir ifade ile o (insan) onları alan bir güce sahiptir. Örneğin bu güç aygırda da kısırakta da yoktur. İdrak, gerçekte var olduklarında onları ifade eden kelimeler için olduğu kadar, potansiyel olarak algılanabildikten sonra bilginin nesnelere de uyarlanabilir. Potansiyel olarak var olan bu bilgi nesnelere, onlardan dolayı tanıdıkları ve onlar sayesinde bilindiklerinden, onlardan türeyen nesnelere bağlantılı olarak düşünüldüğünde, “bilgi” olarak ifade edilir ve aslında gerçeklerdir. Ancak tahayyül gücü tarafından algılandıkları ölçüde kabul edildiklerinde ve onlardan türetilenler konulara uygulandığında, onlar “akledilirler” olarak ifade edilir; fakat onları potansiyel durumdan aktif hale getiren ve onları tamamlayan düşünme gücünün algıladığı ölçüde kabul edildikleri zaman, onlar “düşünce” ya da “idrak” olarak ifade edilir. Nutk, insan nefsinde bilginin nesnelere edinmek suretiyle potansiyel durumdan aktif hale gelir. Bilginin nesnelere edinmenin çeşitli dereceleri vardır. Birincisi, belirli bir nesnenin bilgisi olmaktır. Bu tahayyül gücünde, hayal edilemeyecek genel bir şekilde, belirli kavramlar elde edilerek ortaya çıkar. Herhangi bir niteliği de aynı şekilde tarif edilemez. Ancak niteliklerinden herhangi birine bakmaksızın genel bir şekilde ayırt edilir. Bu bir nesneye dair bilginin en zayıfıdır ve bir tür hayal gücüne sahip bir hayvanın hayal gücünü andırır. Ve yine, belirli bir hâl tahayyül gücünde mümkün olduğunda, insan, ona nispet edilen aynı kişiyi tanımaya yardım eden ayrıntılı özelliklerine göre zihnen ileri gitmeye devam eder. O, Zeyd'i, örneğin uzun boylu, adil, narin olarak ayırır ve hayal gücündeki bu açıklamaların tamamı sanki sayıca tekmiş ve sayısal olarak bağlanmış gibi düşünür. Ancak, bazı insanlar birden fazla olmadığı halde “uzun”, “adil” ve benzeri kelimelerde ifade edilen özelliklerde olduğu gibi, kendilerinde çokluk bulunmadığı halde çokluğa işaret ettiğinden kelimelerin delalet ettiklerinin saçma olduğunu düşünür. Ancak bu bilgi sayesinde insan, kesin ve belirli kişiler olduğu sürece, bireylerin bilgisine ulaşır ve böylece Zeyd şahsının bilgisini elde etmiş olur ve onu tanıır. Yukarıda tanımlandığı gibi, belirli bireylerin bilinmesini sağlayan niteliklerin farklı bireylere izafe edilen ilintiler olmasından dolayı herhangi iki kişi arasında benzerlik yoktur. Zeyd'deki beyazlık ile Amr'daki beyazlık aynı değildir.

Hayal edilenler hayal gücünde meydana geldiğinde düşünce gücü idraki ile onlara bakar. Hayal gücünde yüklenen tümel manaları fark eder. Bu tümel mana sayesinde düşünce gücü hayal eder ve her birini onlardan ayırıştırır ve bu tümel manalara delalet eden lafızları hatırladığında onları ayırıştırır ve akla sunar. Bütün bunlar birden fazla şekilde gerçekleşir: 1. Düşünce gücü tümel manaları önce akla sunar ve onları düşünce gücüne bağlı tümel manalardan türeyen hayalî bireylerde görür. Düşünce gücü, idraki sayesinde tümel manaları bireylerde görür. Bu duyuda bu güç tarif edilen şekilde tümel manaları birbirinden ayırır. (Düşünce) gücü onları önce akla sunar. Böylece

insanlar bu tümel manaları kendi kendilerine kavrarlar. 2. Başka bir yönetime göre, sezgisi sayesinde onları gördüğünde ve onları iyi terbiye edilmiş nefse sunduğu zaman, düşünce gücü bu tümel anlamları mükemmel bir şekilde ayırmıştır. Onlara etki eden ve tümel anlamlara benzeten hayal gücünde olan sezgisi ile görür ve onlara birden fazla formun ortak olduğu formları kazandırır. Anlamın uygun olduğu her formda bu uygulanabilir değildir. Mesela heykeltıraşın taşa bir at formunu canlandırması, bir sanatçının bir at formunu bir tahtaya çizmesi böyledir. Fakat hayal gücünün canlandırması en mükemmeldir. Çünkü hayal gücü beslenmesi ve kişnemesini kapsayan bir atın formunu üretir ve tasvir eder. Hayal gücü miktar ve sonluluk açısından sınırlı şeyleri canlandırdığı için, bu canlandırılanların tamamı bütün atlar için ortak değildir. Bu yüzden, onun görüntüsü, yetişkin atta ne genç at için ne de tay için ortak değildir. Onun bu görüntüsü akıl gücünün canlandırdığı yalnızca belli bir ölçüye ortaktır.

Düşünce gücü, tümel manaları ayırt eder etmez onlara sezgisi ile bakması için ilk olarak akla sunma eğilimindedir. Akıl, hayal gücünün canlandırdığı görüntü sayesinde onları inceler. Düşünce gücü, düşündüğü ve tartıştığı akledilebilir manalar üzerinde herhangi bir zorluk çekmeden, ortak olsun olmasın, mükemmel olsun olmasın görüntüyü ayırıştırır. Bu ayırma uygun olarak, tümel manalar, sanatçılar ve bilim üzerine inceleme yapanların çoğu tarafından ayırt edilir. Örneğin, zanaatkâr, bir eşyanın nasıl yapılacağını düşündüğünde, o, eşyaya ait görüntüyü hayal gücüne sunar ve aynısını nasıl yapacağını planlar. Benzer bir şekilde, bir bilim adamı, onun doğasını tanımak ve tanımlamak için, bir bilginin nesnelere incelerken, onların görüntülerini hayal gücüne sunar.

Bunlar, hayal gücü tarafından, nesnelere ya da şahısların kendi hayali görüntülerini veya yukarıda belirtildiği gibi tümel manaları canlandıran görüntüleri (düşünce gücüne) sunmak suretiyle, düşünce gücüne hizmet eden iki yöntemdir. Düşünce gücü, hayalî nesnelere için tümel manalar verir. Düşünce gücünü, hayal gücünde elde edilmiş nesnelere üzerinde başarı ile uygulayan her kim olursa olsun, şüphe edilemeyecek bir kesinlikle, şimdiye kadar bahsedilmiş olan şeyin doğrulanmış olduğunu ve düşünce gücüne İlahî lütfun taşınmış olduğunu görecektir. Bu tıpkı görme gücüyle, güneş ışığı aracılığıyla güneşi gören kimse gibidir.

Akledilebilirleri anlamının ve onları düşünce gücünde elde etmenin yankın sebebi olan lütf, sayesinde Yüce Allah'ın yaratıklarının görülüp kavrandığı güneş ışığı gibidir. Hatta o kimse (bu lütf sayesinde) Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe dair yakînî imana sahip, Allah'ı ayaktaiken, otururken, yanları üzere yatarken zikreden, yerlerin ve göklerin yaratılışı, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelişini hakkında tefekkür eden biri olur. Her düşünce bu lütf sayesinde elde edilir. Bu hediye insanın Faal akılla bağlantısından başka bir şey değildir.

Kıscası nefis, İbn Bâcce'nin kendi tarifi ile ilk yetkinlik olarak ifade edildiğinde pasif, son yetkinlik olarak ifade edildiğinde aktif olduğu için ikili karakterde aktif bir güçtür.²¹

Böylelikle şu sonuç çıkarılabilir: İbn Bâcce, Aristocu psikolojiyi betimleyerek başlar ve sonunda İbn Sînâ'nın ulaştığı ve İbn Bâcce'nin adını saygı ve hürmetle andığı Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr*'ında ele aldığı, nübüvvet problemine varır.

KAYNAKÇA

- De Boer, T. J.. *The History of Philosophy in Islam*. trans. Edward R. Jones. Londra: Routledge Press, 1933.
- El-Makkarî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *Nefhu't-Tıbb*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadır, 1968/1388.
- İbn Ebi Useybia, Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddin Ahmed b. Kasım. *Uyûnu'lenba' fi tabakâti'l-etıbbâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1270.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-A'yân*. Kahire.: y.e.y., 1835.
- İbn Tufeyl, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilmelik b. Muhammed b. Muhammed. *Hay bin Yakzân*, çev. M. Şerefeddin Yaltkaya - Babanzade Reşid. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- İbnü'l-İmâm. "Mülhak" *Resâ'ilü İbn Bâcce el-ilâhiyye*, thk. Mâcid Fahrî. Beyrut: Dâru'n-Nehâr li'n-Neşr, 2. Basım, 1991.
- Masûmî, M. S. Hasan. *İbn Bajjah's Psychology*. Karaçi: Pakistan Historical Society, 1961.
- Masûmî, M. S. Hasan. "Avempace The Great Philosopher of Andalus". *İslamic Culture*. 36/1-2/ 35-53 Pakistan:1962.
- Suyûtî. *Bughyah*. Mısır: y.y., 1326.

²¹ Masûmî, *İbn Bajjah's Psychology*, Ön söz.